Neerlandistiek.nl

Review van Frank Jansen en Raoul Wijnands, 'Doorkruisingen van het Links-Rechtsprincipe'

Margreet Onrust

NEERLANDISTIEK,NL 04.01; GEPUBLICEERD: 19 JANUARI 2004

Frank Jansen en Raoul Wijnands vragen in dit artikel aandacht voor een woordvolgordefenomeen dat misschien wel juist om zijn betrekkelijk 'ruime' en relatieve karakter zowel taalkundigen als makers van teksten de nodige hoofdbrekens kost. De manier waarop ze het 'Links-RechtsPrincipe' aan de orde stellen, via een concreet onderzoek naar de feitelijke werking ervan in journalistieke teksten, levert (heel) veel waardevol materiaal op; te veel helaas om in het bestek van deze review te bespreken. Ik beperk me dus tot het maken van enige kanttekeningen bij de positie van het LRP in dit onderzoek, en bij de conclusies die Jansen en Wijnands trekken met betrekking tot het LRP in het schrijfonderwijs.

Eerst de positie van het LRP in de vergelijking die wordt getrokken tussen het principe als theoretisch taalkundig fenomeen (in de *Algemene Nederlandse Spraakkunst*), de werkelijke situatie in journalistieke teksten (*Jansen en Wijnands)* en de manier waarop het principe figureert in het schrijfonderwijs (i.c. in *Formuleren* (Onrust e.a. 1993)). Zo'n vergelijking gaat uiteraard pas echt op als het LinksRechtsprincipe een constante is. Ik betwijfel echter of dat in alle opzichten wel het geval is. Jansen en Wijnands presenteren de negen 'doorkruisingen van het Links-RechtsPrincipe' als een (eerste) specificatie en dus verdere invulling van wat de ANS (blz. 1242) omschrijft als 'de context' waarbinnen van de strikte links-rechts-ordening kan worden afgeweken. De ANS presenteert de begrippen 'kleine informatieve waarde' en 'grote informatieve waarde' echter stelselmatig in termen van 'belangrijkheid', en niet in termen van 'nieuw' in de zin van 'nog niet identificeerbaar voor de hoorder' of 'nog niet eerder voorgekomen in de tekst'. Weliswaar kan iets in informatieve zin 'belangrijk' zijn omdat het 'nieuw' is, maar, zo stelt de ANS, 'in lang niet alle gevallen bestaat er een samenhang tussen de tegenstelling minder belangrijk/belangrijk enerzijds en al genoemd/nog niet genoemd en bekend/niet bekend anderzijds'(blz. 1236). Ten opzichte van deze definiëring passen Jansen en Wijnands in de operationalisering van hun onderzoek naar 'LRPdoorkruisingen' een verenging toe: hoewel ze ruimhartig toegeven dat (wel of geen) informatiewaarde en (geen of wel) bekendheid twee verschillende zaken zijn, stellen ze deze twee zaken in het feitelijke onderzoek toch gelijk. Deze ingreep beperkt de status van de negen verschijnselen die ze bespreken als 'doorkruisingen van LRP', en maakt het moeilijk de rechte lijn van ANS naar de praktijk van journalistieke teksten te trekken.

In Onrust e.a. wordt 'informatieve waarde' weer wél, net als in de ANS, behandeld in termen van 'belangrijkheid', en wordt er in de bespreking van allerlei voorbeelden moeite gedaan om te laten zien dat de status van '(on)belangrijkheid' meer aspecten heeft dan 'eerder (of niet) voorgekomen in de tekst'. Maar afwijkend van de ANS én van Jansen en Wijnands is dan weer, dat Onrust e.a. het LRP weliswaar opvoeren, maar in de verdere behandeling ernstig kortwieken. *Formuleren* wijst schrijvers op het belang van twee posities, te weten de eerste positie in elke zin (het thema), en dat onderdeel van het rhema dat deel uitmaakt van het meest rechtse stuk van de zin (het 'focuspunt' van de informatie). Over de situatie in de rest van de zin ('het middenstuk') wordt geen uitspraak gedaan. Dat heeft

natuurlijk een reden: er gebeurt heel veel in dat middenstuk, in ieder geval veel te veel om daar voor schrijvers enige regelmatigheid over te poneren. Het materiaal dat bij een aantal van de 'doorkruisingen' door Jansen en Wijnands wordt aangereikt demonstreert dat nog eens krachtig. Mogelijk legt het LRP (in 'strikte' of 'ruime' zin) het daar inderdaad af tegen andere principes, maar *Formuleren* bemoeit zich daar niet mee. Of eerlijker: hoeft dat niet te doen. Dat is het voordeel van de toegepaste invalshoek: je kunt binnen zekere grenzen eclectisch omgaan met fenomenen en principes die de taalkunde aandraagt. Maar al met al maakt deze reductie van het LRP het lastig om de adviezen die in Onrust en anderen worden gegeven over woordvolgorde zonder meer te confronteren met de 'negen doorkruisingen'.

Daarmee kom ik op mijn tweede kanttekening, over de positie van het LRP in het schrijfonderwijs. Met het voorstel om het LRP daar enigszins te degraderen ben ik het (zie boven) volkomen eens. Sterker nog: als we ons met Jansen en Wijnands beperken tot de behandeling van het LRP in *Formuleren*, zou ik dus willen stellen dat het LRP allang gedegradeerd *is*, en wel tot twee posities in elke (deel)zin. De suggestie van Jansen en Wijnands (paragraaf 11 en verder) om het LRP (voortaan?) eerder als richtsnoer dan als voorschrift te gaan gebruiken, en (pas?) in de revisiefase in te zetten maken bij mij dezelfde gemengde gevoelens los. Ik ben het er mee eens, maar heb het idee dat *Formuleren* het LRP ook nooit als voorschrift heeft opgevoerd, of schrijvers heeft geadviseerd om dit taalkundige fenomeen (of welk ander taalkundig fenomeen dan ook) toe te passen tijdens het feitelijke 'schrijven' . In het voorwoord van Formuleren staat het zo: '[…] Hiermee is ook aangegeven, op welke fase van het schrijfproces we ons richten: we willen schrijvers in staat stellen, teksten te *redigeren*, meer in het bijzonder de *formuleringen te verbeteren* van bestaande teksten. Of het nu gaat om bestaande teksten, of om teksten van anderen: in alle gevallen is het nodig te *begrijpen* waardoor de tekst niet optimaal is, om vervolgens een *gemotiveerde keuze* uit de verschillende uitdrukkingsmogelijkheden te maken' (Onrust e.a. 1993:7).

Het kan zijn dat deze gedachte niet voldoende in het 'LRP-hoofdstuk' (en in de rest van andere hoofdstukken) is geëxpliciteerd. Het is wel de essentie van de rol die de taalkunde kan spelen in het schrijfonderwijs. Het LRP (of liever: de twee posities in de zin die als gevolg van het LRP van belang zijn voor de organisatie van de informatie) speelt samen met allerlei andere taalkundige fenomenen in de eerste plaats een rol als diagnostisch instrument, op het moment dat schrijvers of redacteuren een tekst op kwaliteit beoordelen. Conform de didactische aanpak die Jansen en Wijnands in paragraaf 14 voorstellen (3a, blz. 36) helpt inzicht in 'het LRP' schrijvers om een intuïtief oordeel te transformeren tot een in taalkundige termen omschreven formuleerprobleem. Deze transformatie moet schrijvers vervolgens in staat stellen om beredeneerde (en geen intuitieve) keuzes te maken voor bepaalde reparaties. Inzicht in de werking van 'het LRP' helpt dan voor de tweede keer, nu om de effecten te 'berekenen' van een bepaalde revisie-ingreep, en de kosten en baten ervan in het licht van de verdere tekst (en andere ingrepen) af te wegen. *Inzicht* in de werking van 'het LRP' is dus een van de instrumenten die schrijvers hebben om datgene wat ze willen zeggen, de 'inhoud', op de meest effectieve manier over het voetlicht te formuleren. Ik heb de indruk dat een dergelijke 'dienstbare' status van 'het LRP' ten opzichte van de kernactiviteit van schrijvers (het leveren van inhoud) een ander accent legt dan de punten 3b, 3c en 3d in de didactische aanpak van Jansen en Wijnands te zien geven. Schrijvers zijn niet in de eerste plaats bezig met het toepassen van het LRP, in concreto met 'kijken of de zinsdelen wel optimaal volgens het LRP geordend zijn'(3b), of met 'herschikken van zinsdelen zodat ze meer in overeenstemming met het LRP zijn'(3c), of eventueel met afwegen of Linear Modification in een bepaalde zin een belangrijker principe is dan het LRP. Schrijvers zijn vooral bezig te zeggen wat ze willen zeggen. In de schrijfdidactiek moet de behandeling van taalkundige principes dan ook stelselmatig verbonden worden met wat een schrijver kan bedoelen te zeggen.

Mij lijkt dan ook, dat we schrijvers niet hoeven te vragen om complexe afwegingen te maken tussen allerlei doorkruisende factoren; Jansen en Wijnands hebben gelijk als ze de onwerkbaarheid daarvan betogen. De afwegingen die schrijvers met behulp van bijvoorbeeld inzicht in 'het LRP' moeten kunnen gaan maken is wat mij betreft van een andere orde. Namelijk van het type: wil ik de informatie in deze zin in het teken zetten van het feit dat 'de alleskunner' 'in een veld van specialisten' verkeert als hij op jacht gaat naar zijn prooi? En wil ik dan mijn alinea over Ritsma in het teken zetten van twee omstandigheden, namelijk het moment in Ritsma's loopbaan ('De herfst' in de voorafgaande zin) en de kracht van de competitie? In dat geval moet ik 'in een veld van specialisten' op de themapositie zetten (voorbeeld 12 van Jansen en Wijnands). Of wil ik de informatie vanaf deze zin nadrukkelijk over Ritsma laten gaan? In dat geval moet ik juist 'de alleskunner' op de themapositie zetten (voorbeeldzin 12a van Jansen en Wijnands). Enzovoorts. Omdat schrijvers in datgene wat ze bedoelen te zeggen een ijkpunt hebben voor hun keuzes, kunnen ze namelijk heel pragmatisch omgaan met stilistische kwaliteit: het gaat om de juiste vorm bij de juiste inhoud.